

ശ്രീഃ
ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ
ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷത്തു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ

॥ സാംഖ്യയോഗോ നാമ ദ്വിതീയോഽധ്യായഃ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാദേശികൻ

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ സാംഖ്യയോഗോ നാമ ദ്വിതീയോദ്യായഃ ॥

സഞ്ജയ ഉവാച

തം തഥാ കൃപയാവിഷ്ടമശ്രുപൂർണാകുലേക്ഷണം |
വിഷീദന്തമിദം വാക്യമുവാച മധുസൂദനഃ ॥ 2.1 ॥

ശ്രീഭഗവാനുവാച

കുതസ്ത്വാ കശ്ചലമിദം വിഷമേ സമുപസ്ഥിതം |
അനാർയജുഷ്ടമസ്വർഗ്യമകീർതികരമർജുന ॥ 2.2 ॥

കൈംബ്യം മാനു ഗമഃ പാർഥ നൈതത്ത്വയുപപദ്യതേ |
ക്ഷുഭ്രം ഹൃദയദൗർബല്യം ത്യക്ത്വോത്തിഷ്ഠ പരന്തപ ॥ 2.3 ॥

അർജുന ഉവാച

കഥം ഭീഷ്മമഹം സംഖ്യേ ദ്രോണം ച മധുസൂദന |
ഇഷ്ടുഭിഃ പ്രതിയോത്സ്യാമി പൂജാർഹാവരിസൂദന ॥ 2.4 ॥

ഗുരുനഹത്യാ ഹി മഹാനുഭാവാനു

ദേശയോ ഭോക്തും ദൈക്ഷ്യമപീഹ ലോകേ |
ഹത്യാർഥകാമാംസു ഗുരുനിഹൈവ
ഭുഞ്ജീയ ഭോഗാൻ രുധിരപ്രദിഗ്ധാൻ ॥ 2.5 ॥

ന ചൈതദ്വിദ്മഃ കതരനോ ഗരീയോ

യദ്വാ ജയേമ യദി വാ നോ ജയേയുഃ |
യാനേവ ഹത്യാ ന ജിജ്ഠീവിഷാമഃ
ത്യേവസ്ഥിതാഃ പ്രമുഖേ ധാർതരാഷ്ട്രാഃ ॥ 2.6 ॥

കാർപൺയദോഷോപഹതസ്വഭാവഃ
 പൃച്ഛാമി ത്യാം ധർമസംമൂഢചേതാഃ |
 യദ്ദൃച്ഛയഃ സ്യാന്നിശ്ചിതം ബ്രൂഹി തൻമേ
 ശിഷ്യസ്ത്വേഹം ശാധി മാം ത്യാം പ്രപന്നം || 2.7 ||

ന ഹി പ്രപശ്യാമി മമാപനുദ്യാത്
 യച്ഛോകമുച്ഛോഷണമിന്ദ്രിയാണാം |
 അവാപ്യ ഭൂമാവസപത്തമൃദ്ധം
 രാജ്യം സുരാണാമപി ചാധിപത്യം || 2.8 ||

സഞ്ജയ ഉവാച
 ഏവമുക്ത്യാ ഹൃഷീകേശം ഗുഡാകേശഃ പരന്തപഃ |
 ന യോത്സ്യ ഇതി ഗോവിന്ദമുക്ത്യാ തുഷ്ണീം ബഭൂവ ഹ || 2.9 ||

തമുവാച ഹൃഷീകേശഃ പ്രഹസന്നിവ ഭാരത |
 സേനയോരുഭയോർമധ്യേ വിഷീദന്തമിദം വചഃ || 2.10 ||

ശ്രീഭഗവാനുവാച
 അശോചാനൻവശോചസ്ത്വം പ്രജ്ഞാവാദാംശ്ച ഭാഷസേ |
 ഗതാസുനഗതാസുംശ്ച നാനുശോചന്തി പണ്ഡിതാഃ || 2.11 ||

ന ത്വേവാഹം ജാതു നാസം ന ത്വം നേമേ ജനാധിപാഃ |
 ന ചൈവ ന ഭവിഷ്യാമഃ സർവേ വയമതഃ പരം || 2.12 ||

ദേഹിനോസ്തിൻയഥാ ദേഹേ കൗമാരം യൗവനം ജരാ |
 തഥാ ദേഹാന്തരപ്രാപ്തിർധീരസ്തുത്ര ന മൂഹൃതി || 2.13 ||

മാത്രാസ്സർശാസ്തു കൗന്തേയ ശീതോഷ്ണസുഖദുഃഖദാഃ |
 ആഗമാപായിനോസ്തിനിത്യാസ്താംസ്തിതിക്ഷസ്വ ഭാരത || 2.14 ||

യം ഹി ന വ്യഥയന്ത്യേതേ പുരുഷം പുരുഷർഷഭ |
സമദുഃഖസുഖം ധീരം സോദ്യുതത്യായ കൽപതേ ||2.15 ||

നാസതോ വിദ്യതേ ഭാവോ നാഭാവോ വിദ്യതേ സതഃ |
ഉഭയോരപി ദൃഷ്ട്യാന്തസ്ത്വനയോസ്തുത്വദർശിഭിഃ ||2.16 ||

അവിനാശി തു തദ്വിദ്ധി യേന സർവമിദം തതം |
വിനാശമവ്യയസ്യാസ്യ ന കശ്ചിത്കർതുമർഹതി ||2.17 ||

അന്തവന്ത ഇമേ ദേഹാ നിത്യസ്യോക്താഃ ശരീരിണഃ |
അനാശിനോപ്രമേയസ്യ തസ്മാദ്യുധ്യസ്വ ഭാരത ||2.18 ||

യ ഏനം വേത്തി ഹന്താരം യശ്ചൈനം മന്യതേ ഹതം |
ഉഭൗ തൗ ന വിജ്ഞാനീതോ നായം ഹന്തി ന ഹന്യതേ ||2.19 ||

ന ജായതേ മ്രിയതേ വാ കദാചിത്
നായം ഭൂത്യാ ഭവിതാ വാ ന ഭൂയഃ |
അജ്ഞോ നിത്യഃ ശാശ്വതോഽയം പുരാണോ
ന ഹന്യതേ ഹന്യമാനേ ശരീരേ ||2.20 ||

വേദാവിനാശിനം നിത്യം യ ഏനമജ്ജമവ്യയം |
കഥം സ പുരുഷഃ പാർഥ കം ഘാതയതി ഹന്തി കം ||2.21 ||

വാസാംസി ജീർണാനി യഥാ വിഹായ
നവാനി ഗൃഹ്ണാതി നരോപരാണി |
തഥാ ശരീരാണി വിഹായ ജീർണാനി
അന്യാനി സംയാതി നവാനി ദേഹീ ||2.22 ||

നൈനം ചരിന്ദന്തി ശസ്ത്രാണി നൈനം ദഹതി പാവകഃ |
ന ചൈനം ക്ലേദയന്ത്യാപോ ന ശോഷയതി മാരുതഃ ||2.23 ||

അച്ഛേദ്യോയമദാഹ്യോയമക്ലേദ്യോശോഷ്യ ഏവ ച |
നിത്യഃ സർവഗതഃ സ്ഥാണുരചലോയം സനാതനഃ || 2.24 ||

അവ്യക്തോയമചിന്ത്യോയമവികാർയോയമുച്യതേ |
തസ്മാദേവം വിദിത്യൈനം നാനുശോചിതുമർഹസി || 2.25 ||

അഥ ചൈനം നിത്യജ്ഞാതം നിത്യം വാ മന്യസേ മൃതം |
തഥാപി ത്വം മഹാബാഹോ നൈവം ശോചിതുമർഹസി || 2.26 ||

ജാതസ്യ ഹി ധ്രുവോ മൃത്യുർധ്രുവം ജൻമ മൃതസ്യ ച |
തസ്മാദപരിഹാർയേർഥേ ന ത്വം ശോചിതുമർഹസി || 2.27 ||

അവ്യക്താദീനി ഭൂതാനി വ്യക്തമധ്യാനി ഭാരത |
അവ്യക്തനിധനാൻയേവ തത്ര കാ പരിദേവനാ || 2.28 ||

ആശ്ചര്യവത്പശ്യതി കശ്ചിദേനം
ആശ്ചര്യവദ്വദതി തഥൈവ ചാൻയഃ |
ആശ്ചര്യവചൈനമന്യഃ ശൃണോതി
ശ്രുത്വാപ്യേനം വേദ ന ചൈവ കശ്ചിത് || 2.29 ||

ദേഹീ നിത്യമവധ്യോയം ദേഹേ സർവസ്യ ഭാരത |
തസ്മാത്സർവാണി ഭൂതാനി ന ത്വം ശോചിതുമർഹസി || 2.30 ||

സ്വധർമ്മപി ചാവേക്ഷ്യ ന വികമ്പിതുമർഹസി |
ധർമ്മാദ്ധി യുദ്ധാച്ഛേയോന്യത്ക്ഷത്രിയസ്യ ന വിദ്യതേ || 2.31 ||

യദ്യുച്ഛയാ ചോപപന്നം സ്വർഗദ്വാരമപാവൃതം |
സുഖിനഃ ക്ഷത്രിയാഃ പാർഥ ലഭന്തേ യുദ്ധമീദൃശം || 2.32 ||

അഥ ചേത്യമിമം ധർമ്മ്യം സംഗ്രാമം ന കരിഷ്യസി |
തതഃ സ്വധർമ്മം കീർത്തിം ച ഹിത്യാ പാപമവാപ്സസി || 2.33 ||

അകീർത്തിം ചാപി ഭൂതാനി കഥയിഷ്യന്തി ത്യേവ്യയാം |
സംഭാവിതസ്യ ചാകീർത്തിർമരണാദതിരിച്യതേ || 2.34 ||

ഭയാഭ്രണാദുപരതം മംസ്യന്തേ ത്യാം മഹാരഥാഃ |
യേഷാം ച ത്യാം ബഹുമതോ ഭൂത്യാ യാസ്യസി ലഘുവം || 2.35 ||

അവാച്യവാദാംശ്ച ബഹുൻവദിഷ്യന്തി തവാഹിതാഃ |
നിന്ദന്തസ്തുവ സാമർഥ്യം തതോ ദുഃഖതരം നു കിം || 2.36 ||

ഹതോ വാ പ്രാപ്സ്യസി സ്വർഗം ജിത്വാ വാ ഭോക്ഷ്യസേ മഹീം |
തസ്മാദുത്തിഷ്ഠ കൗന്തേയ യുദ്ധായ കൃതനിശ്ചയഃ || 2.37 ||

സുഖദുഃഖേ സമേ കൃത്യാ ലാഭാലാഭൗ ജയാജയൗ |
തതോ യുദ്ധായ യുജ്യസ്വ നൈവം പാപമവാപ്സ്യസി || 2.38 ||

ഏഷാ ത്യേദിഹിതാ സാംഖ്യേ ബുദ്ധിർയോഗേ ത്വിമാം ശൃണു |
ബുദ്ധ്യാ യുക്തോ യയാ പാർഥ കർമബന്ധം പ്രഹാസ്യസി || 2.39 ||

നേഹാദിക്രമനാശോസ്തി പ്രത്യവായോ ന വിദ്യതേ |
സ്വൽപമപ്യസ്യ ധർമസ്യ ത്രായതേ മഹതോ ഭയാത് || 2.40 ||

വ്യവസായാത്മികാ ബുദ്ധിരേകേഹ കുരുനന്ദന |
ബഹുശാഖാ ഹ്യനന്താശ്ച ബുദ്ധയോവ്യവസായിനാം || 2.41 ||

യാമിമാം പുഷ്പിതാം വാചം പ്രവദന്ത്യവിപശ്ചിതഃ |
വേദവാദരതാഃ പാർഥ നാന്യദസ്തിതി വാദിനഃ || 2.42 ||

കാമാത്മാനഃ സ്വർഗപരാ ജൻമകർമഫലപ്രദാം |
ക്രിയാവിശേഷബഹുലാം ഭോഗൈശ്വർയഗതിം പ്രതി || 2.43 ||

ഭോഗൈശ്വർയപ്രസക്താനാം തയാപഹൃതചേതസാം |
വ്യവസായാത്മികാ ബുദ്ധിഃ സമാധൗ ന വിധീയതേ || 2.44 ||

ത്രൈഗുൺയവിഷയാ വേദാ നിത്രൈസ്തുഗുൺയോ ഭവാർജുന |
നിർദ്വന്ദ്വാ നിത്യസത്ത്യസ്ഥോ നിർയോഗക്ഷേമ ആത്മവാൻ || 2.45 ||

യാവാൻമഥ ഉദപാനേ സർവതഃ സമ്പ്ലുതോദകേ |
താവാനസർവേഷു വേദേഷു ബ്രാഹ്മണസ്യ വിജാനതഃ || 2.46 ||

കർമൺയേവാധികാരസ്തേ മാ ഫലേഷു കദാചന |
മാ കർമഫലഹേതുർഭൂർമാ തേ സംഗോസ്ത്വകർമണി || 2.47 ||

യോഗസ്ഥഃ കുരു കർമാണി സംഗം ത്യക്ത്വാ ധനഞ്ജയ |
സിദ്ധ്യസിദ്ധ്യാഃ സമോ ഭൂത്വാ സമത്വം യോഗ ഉച്യതേ || 2.48 ||

ഭൂരേണ ഹ്യവരം കർമ ബുദ്ധിയോഗാധനഞ്ജയ |
ബുദ്ധൗ ശരണമൻവിച്ഛ കൃപണാഃ ഫലഹേതവഃ || 2.49 ||

ബുദ്ധിയുക്തോ ജഹാതീഹ ഉദേ സുകൃതദുഷ്ട്യതേ |
തസ്മാദ്ഭോഗായ യുജ്യന്യ യോഗഃ കർമസു കൗശലം || 2.50 ||

കർമജം ബുദ്ധിയുക്താ ഹി ഫലം ത്യക്ത്വാ മനീഷിണഃ |
ജൻമബന്ധവിനിർമുക്താഃ പദം ഗച്ഛന്ത്യനാമയം || 2.51 ||

യദാ തേ മോഹകലിലം ബുദ്ധിർവ്യതിതരിഷ്യതി |
തദാ ഗന്താസി നിർവേദം ശ്രോതവ്യസ്യ ശ്രുതസ്യ ച || 2.52 ||

ശ്രുതിവിപ്രതിപന്നാ തേ യദാ സ്ഥാസ്യതി നിശ്ചലാ |
സമാധാവചലാ ബുദ്ധിസ്തദാ യോഗമവാപ്സസി || 2.53 ||

അർജുന ഉവാച
സ്ഥിതപ്രജ്ഞസ്യ കാ ഭാഷാ സമാധിസ്ഥസ്യ കേശവ |
സ്ഥിതധീഃ കിം പ്രഭാഷേത കിമാസീത വ്രജേത കിം || 2.54 ||

ശ്രീഭഗവാനുവാച

പ്രജഹാതി യദാ കാമാൻസർവാൻപാർഥ മനോഗതാൻ |
ആത്മൻയേവാത്മനാ തുഷ്ടഃ സ്ഥിതപ്രജ്ഞസ്തദോച്യതേ || 2.55 ||

ദുഃഖേഷ്യനുദ്വിഗമനാഃ സുഖേഷു വിഗതസ്സുഹഃ |
വീതരാഗഭയക്രാധഃ സ്ഥിതധീർമുനിരുച്യതേ || 2.56 ||

യഃ സർവത്രാനഭിസ്സേഹസ്തത്തത്പ്രാപ്യ ശുഭാശുഭം |
നാഭിനന്ദതി ന ദ്രേഷ്ടി തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ || 2.57 ||

യദാ സംഹരതേ ചായം കൂർദ്ദ്ധോംഗാനീവ സർവശഃ |
ഇന്ദ്രിയാണീന്ദ്രിയാർഥേദ്വിദ്യസ്തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ || 2.58 ||

വിഷയാ വിനിവർതന്തേ നിരാഹാരസ്യ ദേഹിനഃ |
രസവർജ്ജം രസോപ്യസ്യ പരം ദൃഷ്ട്വാ നിവർതതേ || 2.59 ||

യതതോ ഹൃപി കൗന്തേയ പുരുഷസ്യ വിപശ്ചിതഃ |
ഇന്ദ്രിയാണി പ്രചാമീനി ഹരന്തി പ്രസഭം മനഃ || 2.60 ||

താനി സർവാണി സംയദ്യ യുക്ത ആസീത മത്പരഃ |
വശേ ഹി യസ്യേന്ദ്രിയാണി തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ || 2.61 ||

ധ്യായതോ വിഷയാൻപുംസഃ സംഗസ്തേഷുപജായതേ |
സംഗാത്സജ്ഞായതേ കാമഃ കാമാത്ക്രാധോദ്വിജായതേ || 2.62 ||

ക്രാധാദ്ഭവതി സംമോഹഃ സംമോഹാത്സ്മൃതിവിഭ്രമഃ |
സ്മൃതിഭ്രംശാദ് ബുദ്ധിനാശോ ബുദ്ധിനാശാത്പ്രണശ്യതി || 2.63 ||

രാഗദ്വേഷവിമുക്തൈസ്തു വിഷയാനിന്ദ്രിയൈശ്ചരൻ |
ആത്മവശൈർവിധേയാത്മാ പ്രസാദമധിഗച്ഛതി || 2.64 ||

പ്രസാദേ സർവദുഃഖാനാം ഹാനിരന്യോപജായതേ |
പ്രസന്നചേതസോ ഹ്യാശു ബുദ്ധിഃ പര്യവതിഷ്ഠതേ || 2.65 ||

നാസ്തി ബുദ്ധിരയുക്തസ്യ ന ചായുക്തസ്യ ഭാവനാ |
ന ചാഭാവയതഃ ശാന്തിരശാന്തസ്യ കൃതഃ സുഖം || 2.66 ||

ഇന്ദ്രിയാണാം ഹി ചരതാം യൻമനോനൂവിധീയതേ |
തദസ്യ ഹരതി പ്രജ്ഞാം വായുർനാവചിവാൻഭസി || 2.67 ||

തസ്മാദ്യസ്യ മഹാബാഹോ നിഗൃഹീതാനി സർവശഃ |
ഇന്ദ്രിയാണീന്ദ്രിയാർഥേഭ്യസ്തസ്യ പ്രജ്ഞാ പ്രതിഷ്ഠിതാ || 2.68 ||

യാ നിശാ സർവഭൂതാനാം തസ്യാം ജാഗർതി സംയമീ |
യസ്യാം ജാഗ്രതി ഭൂതാനി സാ നിശാ പശ്യതോ മൂനേഃ || 2.69 ||

ആപൂർയമാണമചലപ്രതിഷ്ഠം
സമുദ്രമാപഃ പ്രവിശന്തി യദ്യത് |
തദ്യത്കാമാ യം പ്രവിശന്തി സർവേ
സ ശാന്തിമാപ്നോതി ന കാമകാമീ || 2.70 ||

വിഹായ കാമാന്യഃ സർവാൻപുമാൻശ്ചരതി നിഃസ്സൃഹഃ |
നിർമമോ നിരഹങ്കാരഃ സ ശാന്തിമധിഗച്ഛതി || 2.71 ||

ഏഷാ ബ്രാഹ്മീ സ്ഥിതിഃ പാർഥ നൈനാം പ്രാപ്യ വിമുഹ്യതി |
സ്ഥിത്യാസ്യാമന്തകാലേപി ബ്രഹ്മനിർവാണമുച്ഛതി || 2.72 ||

|| ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ സാംഖ്യയോഗോ നാമ ദ്വിതീയോദ്യായഃ ||